

MALMÖ HÖGSKOLA
Lärarytbildningen
Individ och samhälle

Examensarbete
15 högskolepoäng, grundnivå

Analys av judendomen i tre läroböcker

Analysis of Judaism in three textbooks

Malin Westerberg Andersson

Lärarexamen 210hp
Religionsvetenskap och lärande
2011-06-01

Examinator: Bodil Liljefors
Persson

Handledare: Anna-Karin Svensson

Sammanfattning

Syftet med studien är att se vad det finns för likheter och skillnader i framställningen av judendomen i tre religionsböcker för årskurs 4-6 som publicerats 1986, 1993 samt 2005. Frågeställningarna belyser innehållet, skillnader och likheter samt hur innehållet förhåller sig till Lgr -11 som snart träder i kraft. Metoden som använts är textanalys av kvalitativ metod som har innehållet i fokus. Informationen som läroböckerna gav kategoriserades under rubrikerna ”Högtider och riter”, ”Heliga rum och platser” samt ”Leva som jude”. Rubriker har anknytning till det centrala innehållet för årskurs 4-6 i läroplanen för religionskunskap. Det är innehållet i läroböckerna som faller under dessa rubriker som analyserats.

Resultatet visar att likheterna i de granskade läroböckerna är större än skillnaderna. Formen och den kunskap som valts ut som centralt är snarlik och det område som tar störst utrymme i samtliga är ”Högtider och riter. Det finns däremot både likheter och större skillnader i sättet det presenteras på.

Nyckelord

Judendom, kvalitativ metod, läroböcker, läromedelsanalys, textanalys

Innehåll

1	Inledning	6
1.1	Syfte	7
1.2	Problemformulering.....	7
1.3	Avgränsningar	8
2	Tidigare forskning	8
2.1	Läromedel	9
2.1.1	Vad är ett läromedel	9
2.1.2	Läromedlets roll i undervisningen	11
2.2	Textanalys	12
3	Metod.....	14
3.1	Allmänt om metod	15
3.2	Val av metod	16
3.3	Urval.....	16
3.4	Dataanalys.....	17
4	Resultat och analys	18
4.1	Presentation av läroböckerna.....	19
4.1.1	Religion och liv	19
4.1.2	Religion.....	19
4.1.3	Religion 2005.....	20
4.2	Presentation av: Riter och högtider	20
4.2.1	Religion och liv	20
4.2.2	Religion.....	21
4.2.3	Religion 2005.....	22
4.3	Analys av: Högtider och riter	24

4.4	Presentation av: Heliga rum och platser.....	26
4.4.1	Religion och liv	26
4.4.2	Religion.....	27
4.4.3	Religion 2005.....	28
4.5	Analys av: Heliga rum och platser.....	28
4.6	Presentation av: Leva som jude	29
4.6.1	Religion och liv	29
4.6.2	Religion.....	30
4.6.3	Religion 2005.....	30
4.7	Analys av: Leva som jude	31
5	Diskussion	33
6	Källförteckning	37

Inledning

Under min verksamhetsförlagda tid stötte jag på tre olika läroböcker i ämnet religion varav två skilde sig väsentligt åt när det gällde den kunskap som presenterades. I detta fall användes båda dessa två i undervisningen och kompletterade varandra. Funderingar dök upp hos mig om hur undervisningen hade kunnat se ut om endast en av dessa läroböcker använts och hur det kan se ut på andra skolor.

Samma tankar dök åter upp under arbetet med B-uppsatsen på lärarutbildningen då jag kom i kontakt med en publikation på Skolverkets hemsida *Bedömningsexempel Religionskunskap skolår 9 / Kurs A* (Skolverket:2004). Enligt denna publikation finns det undersökningar som visar på att religionskunskapen i vissa skolor enbart förekommer sporadiskt. Framförallt gäller det de tidigare skolåren. Detta förklaras med att många pedagoger inte har en klar insikt om ämnets mål och känner en viss osäkerhet inför ämnet. (Skolverket:2004). I de fall undersökningens resultat stämmer kan läroboken få en central roll i undervisningen. Den kan då fungera som ett hjälpmedel att strukturera undervisningen och välja ut vilka områden som ska behandlas. Denna information ökade mitt intresse att ta reda på vilken kunskap som presenteras i läroböcker för religionskunskap i skolans tidigare år.

I läroplanen för grundskolan står det att:

Skollagen föreskriver att utbildningen inom varje skolform och inom fritidshemmet ska vara likvärdig, oavsett var i landet den anordnas (Lgr-11).

Blir den det om en skola har en lärobok från 00-talet medan en annan skolas religionskunskap utgår ifrån en bok skriven på 80-talet? Det har skett förändringar i såväl läroplanen som i kursplanerna. I dessa finns de nationella målen som skolan ska uppnå med sin undervisning. Läroböckerna har många gånger dessa dokument som utgångspunkt. I nya läroplanen, Lgr -11, i

kursplanen för religion, årskurs 4-6, går att läsa att följande ska behandlas inom religionskunskapen:

Ritualer och religiöst motiverade levnadsregler samt heliga platser och rum i kristendomen och i de andra världsreligionerna islam, judendom, hinduism och buddhism.(Lgr -11).

Något liknande nämns inte i kursplanen för religionskunskap gällande mellanstadiet i Lgr – 80. Det kan då tänkas att en lärobok publicerad under gällande Lgr-80 inte behandlar det som Lgr-11 idag efterfrågar.

Som lärarstudent var min upplevelse att läroboken tog stor plats i religionsundervisningen och de böcker jag har sett i skolan är publicerade sent 80-tal eller tidigt 90-tal. Kunskapsinnehållet i läroböckerna jag mötte stämde inte alltid överrens med min kunskapsbild. Det är utifrån dessa tankar och funderingar undersökningen tar sin start.

Syfte

Syftet är att göra en läroboksanalys av judendomen i tre olika läroböcker som används i religionsundervisningen i dagens skola. Läroböckerna är från tre olika årtionden och kommer att presenteras mer ingående under ”Resultat och analys”. Jag vill se vad det är för kunskap som presenteras och om vad det finns för likheter och skillnader i de olika läroböckerna. Kan det finnas en risk att elever får olika kunskaper om judendomen beroende på vilken lärobok som används på den aktuella skolan. När det första läromedlet publicerades var det Lgr -80 som var gällande i skolan, de två sista är publicerade efter att Lpo -94 togs i bruk. Snart träder en ny läroplan i kraft och det är intressant att se om de läroböcker som granskas fyller den funktion som efterfrågas där.

Problemformulering

1. Vad presenteras i de tre granskade läromedlen utifrån de tre rubrikerna ”Högtider och riter”, ”Heliga rum och platser” samt ”Leva som jude”?
2. Vad finns det för likheter och skillnader i framställningen av judendomen i de valda granskade läromedlen utifrån ovan nämnda rubriker?
3. Finns det något i de granskade läroböckerna som går att relatera till syftet med religionskunskapen och de centrala målen för årskurs 4-6 i Lgr-11? Vad finns med i läroböckerna och vad utelämnas med utgångspunkt i Lgr -11?

Avgränsningar

För att arbetet inte ska bli för omfattande har en religion, i tre läroböcker, valts ut för granskning. Valet föll på Judendomen. Det var inte ett självklart val från början utan växte fram under en tid. Judendomen är en av de tre religioner, baserat på egen erfarenhet, som tar mest plats i grundskolans tidigare år. De andra två är Kristendom och Islam. Islam är en religion som ofta debatteras och diskuteras och Kristendomen upplever jag har en särställning i skolan. Däremot är det sällan jag hört judendomen diskuteras i skolan, eller privat, och därför ansåg jag det intressant att fördjupa mig i hur judendomen framställs.

Tidigare forskning

Läromedel

Här kommer det redas ut vad ett läromedel och lärobok är för något samt vad de innehåller. Hur görs urval av fakta som presenteras och hur används läroboken i undervisningen. Även textanalys kommer att behandlas här.

Vad är ett läromedel

Ett *läromedel* kan vara i princip vilken text eller annan media som helst som används pedagogiskt i skolans undervisning. En *lärobok* däremot är en bok producerad speciellt för skolan som institution och är oftast åldersbaserat. En lärobok består av reproducerad kunskap som hämtas ur vetenskapliga texter. En lärobok producerar alltså inte någon ny kunskap. Det är i stället ett urval av fakta inom det aktuella ämnet som presenteras. Eftersom platsen i en lärobok är begränsad blir detta urval ett måste (Härenstam, 1993, Selander, 1988). Det är viktigt att ett läromedel inte framhäver vissa delar av ett ämne medan de utesluter annat. Furenhed (2000) för ett resonemang kring detta och menar att läroböcker många gånger har ett visst perspektiv som framhävs. Som exempel ger han judendomen som ofta presenteras som en festens religion medan islam istället ofta presenteras som en plikternas religion. Egentligen är sanningen sådan att både judendomen och islam har såväl plikter och lagar som följs som högtider som firas. Vidare menar Härenstam (2000) att värderingar har en stor roll i vad som väljs ut. Inte enbart läroboksförfattarens utan även författarnas till de vetenskapliga texterna som läroboksförfattaren utgår ifrån. Få som skriver läroböcker är specialister på det ämne de behandlar. De måste helt enkelt lita på och välja ut den forskning de anser vara etablerad och trovärdig. Det finns även läroböcker i religion som skrivits av forskare verksamma inom aktuell religion. Urval av fakta som då presenteras blir i högre grad kvalificerad. Där är problemet som kan dyka upp av annan karaktär, nämligen att det inte blir begriplig för eleverna. Även om utrymmet många gånger är

liten i en lärobok kan bilder ta upp en väsentlig del. I vissa böcker tar bilder lika stor plats som själva texten, ibland t.o.m. mer (Härenstam 2000).

Förutom värderingar finns en mängd andra faktorer som styr vad det är för kunskap som presenteras. En text i en lärobok kan exempelvis påverkas av gällande läroplan, det politiska klimatet, konkurrenter eller media. Samt att den som författar texten, förutom värderingar, har egna erfarenheter och förkunskaper i ämnet som medvetet eller omedvetet färgar texten (Läromedelsförfattarnas förening, 1991). Trots en mängd olika påverkningsfaktorer är det i slutändan författaren och förlaget som väljer vilken kunskap som presenteras i deras lärobok och hur den ska struktureras (Härenstam, 1993, Selander, 1988).

Det krävs av en lärobok att texten som presenteras är sammanhängande och förklarande. Att enbart presentera en mängd fakta som inte får någon förklaring gör texten svårbegriplig. (Selander, 1988). Tolkningar kan även ställa till det för läsaren av en lärobok. Begrepp som används kan betyda olika i olika kulturer samt på individnivå (Härenstam, 2000). Det material, t.ex. läroböckerna, som skolan erbjuder i sin religionsundervisning ska vara till hjälp för eleverna att forma sin identitet. Detta genom att de möter andra människor i texterna och får ta del av hur dem hanterar motgångar, glädje, problem och sorg (Almén, 2000). Att då göra texten mer levande och intressant kan kännas som ett självklart val men det innebär även att ett ännu mindre urval av fakta kan presenteras. Vilket för oss tillbaka till resonemanget Härenstam (2000) för om vikten av att inte framhäva viss kunskap och utesluta annan. Ett annat pedagogiskt krav som Härenstam framför är att en läroboks text bör ” /.../ vara skrivna på ett medryckande och livfullt sätt och stimulera till kritisk debatt.” Ett sätt att göra texten mer levande på och ge en inifrån bild av en religion är intervjuer med någon som utövar den aktuella religionen. I rapporten *läromedlets roll i undervisningen* (Englund, 2006) återberättas delar av en intervju med en journalist som skriver för barn.

Hon (journalisten) menar att avsnitt som bygger på verkligheten kan få igång en klass att diskutera olika frågor. Dessutom kan eleverna lätt identifiera sig med personerna i texten, vilket anses viktigt för både förståelse och för att det ska vara roligt.

Att möta personer som har en religiös tro, såväl i läroböcker som i verkliga livet, kan bidra till en bättre förståelse hos elever. Många elever har bilden av att religiösa människor ägnar större delen

av sin vakna tid åt att utföra religiösa handlingar och ser ut på ett visst sätt t.ex. klädmässigt. Ibland spår läroböckerna, trots att det inte är deras intention, på denna bild då barn och ungdomar som får representera den aktuella religionen framstår som experter vilket eleverna kan uppfatta som överlägset och annorlunda. Det blir då så att de ”*inte är människor i första hand, utan religiösa på ett speciellt sätt.*” Även om skolan ska vara objektiv i sin religionsundervisning och därmed låta eleverna *lära om* en religion så krävs det även att de *lära av* en religion då ämnet ska ge en förståelse för andra människor samt hjälpa eleverna att besvara sina egna livsfrågor (Furenhed, 2000).

Läromedlets roll i undervisningen

Staffan Selander (1988) konstaterar att läroboken har en stor betydelse för pedagogens undervisning. Texten i en lärobok kan i många fall vara början och slutet på undervisningen i ett kunskapsområde. Början på så sätt att pedagogen utgår ifrån texten vid planering av lektionerna. Slutet på så sätt att pedagogen återvänder till texten för att kontrollera elevernas kunskapsinhämtning, ofta i form av muntligt förhör eller prov. Den största delen kunskapsinhämtning sker genom läsning och bearbetning av den skrivna texten. (Selander, 1988).

Ibland kan läroboken ha en allt för styrande roll i pedagogens undervisning. Härenstam (1993) exemplifierar detta i sin bok *Skolboks-Islam* genom att återge en händelse. En utövande muslim fick på ett prov frågan vad det innebar att fasta. Han svarade uppriktigt på denna fråga men blev underkänd med motiveringen: *så står det inte i läroboken*. Genom Härenstam (2000) ses en förändring i uppfattningen av lärobokens roll i undervisningen. Han menar visserligen att läromedlet ännu har en betydande roll men i betydligt mindre utsträckning än förut. Som en anledning till den utvecklingen anger Härenstam skälet att det i dagens undervisning hämtas information från andra källor i större utsträckning. Utbredningen av användandet av internet har underlättat informationssökningen. Frågan blir då om verkligen alla pedagoger söker information via alternativa källor. Samt vad det är för information som inhämtas. Det kan tänkas vara så att en del pedagoger fortfarande ger läroboken en central ställning i undervisningen. I en undersökning (Englund, 2006) ansåg en majoritet av lärarna i engelska och samhällskunskap att:

”/.../ läroböcker säkerställer att undervisningen överrensstämmer med grundskolans läroplan och kursplaner.” Vidare framförs att det tyder på att läroböcker/tryckta läromedel fortfarande har en mycket stark ställning i skolundervisningen. Få lärare väljer att arbeta helt utan läroböcker. Föreningen svenska läromedel gjorde 2003 en undersökning som visade att ”/.../ 60 procent av de tillfrågade lärarna använde läroboken regelbundet och 20 procent så gott som varje lektion”. Den visade även att lärarna i årskurs 1-6 använde sig av läroboken i större utsträckning än de som undervisar i grundskolans senare år (Englund, 2006).

Selander (1988) menar att användningen av det aktuella läromedlet styrs av lärarens kompetens men även av elevernas intresse och förmågor.

Det är lärarens uppdrag att utifrån läroplanen och kursplanerna själva göra urval och organisera innehållet (Skolans värdegrund:1999).

Sett till citatet ovan framgår det precis som Almén (2000) skriver att det är viktigt som pedagog att gå igenom och reflektera över det material som används i undervisningen. Vad hjälper det aktuella materialet, ex. läroboken, till att belysa och vad utelämnar det. Vilka målsättningar i religionsundervisningen kan nås med hjälp av detta material och vad måste jag som pedagog komplettera med (Almén, 2000). Eftersom religionsämnet har genomgått stora förändringar i förhållande till andra ämnen har det enligt Oliverstam (2006) skapat en osäkerhet bland pedagoger. Förändringarna yttrar sig såväl innehållsmässigt som i fråga om status och hur mycket plats det tar i anspråk. Det innebär att pedagoger har fått lämna gamla metoder och stoff för att anta nya områden och nya metoder. För många har det varit svårt att ställa om och läroboken har då kunnat ge en trygghet (Oliverstam, 2006). Nu sker ännu en gång en förändring i ämnet religionskunskap genom Lgr – 11.

Textanalys

Som med alla metoder är det viktigt att skaffa sig en grundförståelse för textanalysen som verktyg (Bergström & Boréus, 2005 (red)). Val av textanalys väljs bland annat utifrån vad det är

för slags text som ska bearbetas och vad som ska tolkas och analyseras, syftet med analysen. Exempel på syften kan vara att se på språket i texten, innehållet, bilder eller förekomsten av vissa ord. En textanalys kan vara av kvalitativt slag eller kvantitativ slag (Hellspång 2001). Att analysera en text är intressant då det idag finns en mängd med texter som möter oss dagligen i samhället som alla har ett budskap och som påverkar oss (Bergström & Boréus, 2005 (red)).

Alvesson och Sköldberg (2005) har som en grundtanke att när en text analyseras och tolkas färgas den alltid av personen som utför analysen. Såväl förkunskaper i ämnet, personliga åsikter, språkliga referensramar som det kulturella påverkar hur data bearbetas. Ord som finns i texter kan uppfattas olika och ha olika innebörder för olika personer. Alvesson och Sköldberg (2005) skiljer på term och begrepp, där term är själva ordet avskalat på sitt innehåll. Ett begrepp tar hänsyn till innebörden av ordet. Här kan observeras att ett ord kan ha olika betydelser för olika tolkare eller mottagare. Det skiljs på den kognitiva förståelsen av ett begrepp och den känslomässiga. Vissa ord som bord, stol och tallrik har kognitiva aspekter medan katt eller död kan ha både kognitiva och känslomässiga aspekter. T.ex. ser vissa katter som mysiga djur medan andra förknippar dem med rädsla eller obehag. Med referens menas det förhållande en term har med verkligheten. Även detta kan skilja sig åt. T.ex. har termen döda olika referenser till verkligheten. ”Jag dödade en fluga” eller ”han dödade verkligen mitt intresse för konstakning”(Alvesson & Sköldberg, 2005). Även Melin och Lange (2000) belyser problemet med att ord kan vara värdeladdade och ha olika betydelser för människorna som möter dem. Med detta sagt kan alltså en text förstås, uppfattas och tolkas på olika sätt beroende på personen som möter texten.

När en text ska undersökas talar Hellspång (2001) om den textuella strukturen, d.v.s. den språkliga formen och mönster i texten, den ideationella strukturen, d.v.s. innehållet samt den interpersonella strukturen som innebär en social relation – hur talat texten till läsaren. Verksamheten som texten är avsedd för präglar ofta den ideationella strukturen. Exempelvis kan undervisningens mål vara vägledande för en lärobok. Många gånger finns det en fast struktur som känns igen i texter inom samma genre. Tidigare texter får agera förebilder. Läroböcker är ett exempel på en genre (Hellspång, 2001).

En välformad text har alltid ett huvudtema. Visserligen kan texten ta upp många olika saker (mikrotema), men dessa är alltid på något sätt relaterade till ett överordnat makrotema. Om texten svajar mellan olika makroteman eller om det är svårt att se något överordnat tema alls blir

texten oklar och svåröverskådlig (Melin & Lange, 2000). Detta är något att betrakta när en text ska analyseras och en tolkning görs.

I Hellspång (2001) nämns inte mindre än 24 olika analyser för brukstexter. Med brukstext menas här en text som informerar och ger kunskap i någon form (Hellspång 2001), exempelvis en lärobok. Det finns alltså en stor mängd olika alternativ när en text ska analyseras och tolkas. Många gånger kan en blandning av olika textanalyser användas. Eller så hämtas vissa inslag från de olika analysmodellerna som finns att tillgå och ”en egen metod växer fram”. Här nedan presenteras några tankar från olika textanalyser som ligger till grund för analysen av läroböckerna.

Vid en narrativanalys ligger fokuset på berättelser eller berättande. Vad är det för händelser, i vilken ordning kommer dessa, presenteras det med distans eller inlevelse. Kort sagt - *hur* något berättas. Innebördsaspekten är många gånger central inom narrativanalys. Det ligger i denna analys intresse att se hur texten presenteras. Även vid en kvalitativ innehållsanalys granskas innehållet kritiskt och innebördsaspekten blir viktig. Den som utför analysen reflekterar över budskapet och innehållet och försöker att systematiskt beskriva det samt göra en djupare tolkning. Denna typ av innehållsanalys skapar ett bra underlag för jämförelse texter i mellan (Boréus, 2005), så kallad komperativ analys. Här kan utgångspunkten vara en av texterna och de övriga jämförs med den eller så är alla i centrum och likheter, skillnader och påverkan mellan texterna analyseras. Presenteras samma områden och vilket utrymme får områdena i de olika texterna som jämförs. Det går även att se på samband i texterna som om de t.ex. har haft inflytande på varandra (Hellspång, 2000).

Metod

Här kommer först en allmän genomgång av metodval som följs mitt val av metod. Därefter presenteras och motiveras valet av metod för denna studie. Även rubriken urval finns här där det delges vad som valts ut till granskning hur urvalet gjorts.

Allmänt om metod

Forskning har sin utgångspunkt i nyfikenhet, att besvara frågor för att på så sätt skaffa sig kunskap. Efter att ett problemområde tagit form samlas data in för att vidare sammanställas och slutligen tolkas. För att nå svaren på frågorna och hantera den insamlade informationen krävs det metoder som leder forskaren dit (Rosengren & Arvidson 2002). Det finns två huvudinriktningar av metodval, den kvalitativa och den kvantitativa metoden. Enkelt förklarat kan det sägas att den kvalitativa metoden går mer på djupet och är tolkande och reflekterande och vill skapa förståelse medan den kvantitativa metoden inriktar sig på att räkna företeelser av olika slag (Patel & Davidson 2003). Fortfarande förenklat kan det sägas att kvantitativ forskning svarar på *hur många/mycket* medan kvalitativ svarar på *varför*.

Validitet, att det som avses verkligen undersöks, och reliabilitet, att det undersöks på ett pålitligt sätt, är två viktiga begrepp – framförallt inom kvantitativ metod. Varje kvalitativ undersökning är unik och därför är det viktigt att forskare beskriver hela processen så att läsaren kan följa förloppet. Validitet syftar då här mer på hela forskningsprocessen (Patel & Davidson 2003). Eftersom varje kvalitativ undersökning är unik är också metoden för genomförandet det. Därför är det viktigt att känna till att det finns olika metoder för kvalitativ forskning att tillgå (Patel & Davidson 2003).

Inom kvalitativ metod finns det olika analysmodeller att tillgå, som grounded theory, fenomenografi och fenomenofilosofi (Patel & Davidson 2003).

Ibland är den kvalitativa metoden mest lämplig andra gånger den kvantitativa metoden, vissa gånger är en kombination av dessa mest lämpad (Alvesson & Sköldberg 2005). Även om dessa metoder skiljer sig åt går dem alltså att kombinera i viss mån. Inom samhällsvetenskapen är den kvalitativa metoden den mest använda.

Val av metod

Metoden som används är textanalys av kvalitativt slag med innehållet i fokus. Innehållsanalys beskrivs oftast som en kvantitativ metod där företeelser i en text räknas. Den kan dock även vara av kvalitativ sort där ett textinnehåll beskrivs och tolkningar måste göras (Bergström & Boréus (red) 2005).

De tre valda läroböckernas avsnitt om judendomen kommer innehållsmässigt att presenteras och analyseras utifrån tre rubriker. En jämförande analys till varje rubrik ges där likheter och skillnader åskådliggörs. När en text jämförs med en annan text kallas det för en komparativ analys. De flesta textanalyser innebär att någon jämförelse görs. Det kan vara att se på likheter såväl som skillnader. Texterna kan jämföras mot varandra genom att fokusera på t.ex. sammanhang, språk eller innehåll (Hellspong 2001). Här är det framförallt innehållet som är i fokus även om vissa begrepp som används uppmärksammas i förhållande till varandra. Att se på skillnader och likheter i läroböckerna blir relevant med tanke på frågeställningarna och syftet med studien som är att se vad för bild av en och samma religion som ges i tre läroböcker. De kommer att kopplas till den nya läroplanen, Lgr -11. Samtliga läroböcker är skrivna innan Lgr-11 och det är intressant att undersöka om det finns inslag i dem som trots detta kan stämma överrens med religionsämnets syfte och de centrala mål som anges i Lgr -11.

Denna undersökning är som ovan nämnt kvalitativ och har inte för syfte att generalisera eller komma fram till någon absolut sanning.

Urval

För att undersökningen inte ska bli allt för omfattande har tre läroböcker valts ut. Samtliga används i skolans undervisning idag i årskurs 4-6. Dessa valdes efter att förfrågan gått ut till skolor angående vilka läroböcker som de använder sig av. Förfrågan gick ut till 30 olika grundskolor i Skåne varav 18 valde att svara. Utifrån deras svar valdes tre läroböcker från olika årtionden ut. Att samtliga används i dagsläget i undervisningen gör studien mer relevant. Ett är

från 1984, ett från 1993 och det sista som granskas är från 2005. Tre rubriker har skapats, *Högtider och riter*, *Leva som jude* och *Heliga rum och platser*. Läroböckernas avsnitt om judendom granskas och analyseras utifrån ovan nämnda rubriker. Val av rubriker är kopplat till Lgr-11:

Ritualer och religiöst motiverade levnadsregler samt heliga platser och rum i kristendomen och i de andra världsreligionerna islam, judendom, hinduism och buddhism. (Lgr -11).

Inga läseböcker, arbetsböcker, lärarhandledningar och dylikt som kan tänkas tillhöra läroböckerna kommer att granskas. Det skulle bli allt för omfattande. Om samtligt material granskas är det fullt möjligt att bilden som presenteras av judendomen skulle uppfattas annorlunda. Samtidigt är det svårt att veta om lärarna använder sig av lärarhandledningen och de så kallade extraböckerna i sin undervisning.

Dataanalys

Läroböckerna granskas utifrån tre rubriker, ”Högtider och riter”, ”Leva som jude” samt ”Heliga platser och rum”. Samtliga läroböcker har lästs igenom flertalet gånger var för sig för att få ett grepp om innehållet. Efter ett par genomläsningar koncentrerades läsningen till det som berörde de valda områdena. En lärobok i taget granskades och stoffet som ansågs falla under de tre områdena skrevs ner som en sammanfattning. Därefter analyserades texten som blivit producerad. När detta var gjort med samtliga böcker skrevs varje rubrik ut på var sin sida och jämfördes med varandra. För att underlätta processen och få struktur på arbetet med texterna gjordes en modell att följa:

- Samtliga böcker lästes igenom ett par gånger
- Rubrikerna valdes ut
- Det stoff i varje bok som föll under rubrikerna skrevs ner

- Denna text lästes igenom och ytterligare en genomgång av källan gjordes för att se till att inget missats eller antecknats under fel bok
- Varje boks rubrik granskades och analyserades för sig själv
- Därefter gjordes en jämförande analys rubrik för rubrik mellan de tre läroböckerna

Under hela processen fanns frågor nedskrivna nära till hands. Detta för att ha något att följa och vara en hjälp för att få likvärdiga analyser av de olika texterna. Frågorna som jag återvände till under analysen var följande:

- Hur framställs de olika områdena som valts ut?
- Vilken plats får områdena i förhållande till varandra och i förhållande till övriga valda rubriker?
- Vad finns det för likheter och skillnader i texterna?
- Hur står texterna i förhållande till Lgr – 11?
- Skulle texterna kunna uppfattas på olika sätt av olika människor utifrån förkunskaper, kultur och språkmässigt?

Eftersom en analys och en tolkning av texterna gjorts har egna erfarenheter och förkunskaper präglat analyserna. En annan person kan mycket väl se andra saker i texterna som presenteras.

Resultat och analys

Presentation av läroböckerna

Avsnittet inleds med en kort presentation av läroböckernas format. Därefter följer de tre utvalda områdena under var sin rubrik. Under varje rubrik presenteras samtliga läroböckers stoff som faller under den rubriken. Varje område analyseras gemensamt innan nästa rubrik följer. Därefter presenteras nästa rubrik. Läroböckerna kommer i texten att benämnas *Religion och liv*, *Religion och Religion 2005*. Årtalet då den sista läroboken publicerades har medvetet valts att ta med för att lättare särskilja de två sistnämnda. Avslutningsvis i detta kapitel ges en sammanfattning.

Religion och liv

Berg, Leif (1986). *Religion och liv: [mellanstadiet]. Årskurs 4-6, Stadiebok*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur

Läroboken är på 313 sidor. Boken är uppdelad i tre delar, åk 4, åk 5 och åk 6. Judendomen återfinns under årskurs 6. Det finns två huvudavsnitt ”Religioner i världen” och ”Jag och andra”. ”Under religioner i världen” finns en under rubrik som heter ”Andra religioner” och här finns judendomen tillsammans med islam, hinduism och buddhism. Judendomen tar sidorna 272-278 i anspråk. Ett avsnitt på sju sidor. Bilderna i boken är sju till antalet och tar upp ca tre sidor. Samtliga är fotografier. Det finns även en not längst ner på sidan 275 som hänvisar till läseboken sidan 76-83. Dessa sidor kommer inte att behandlas.

Religion

Engelhorn, Ylva, Weber, Carl-Eric & Westergren, Berit (1993). *Religion: [mellanstadiet]. [Stadiebok]*. 1. uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell

Själva läroboken är på 311 sidor. I innehåll under rubriken ”Religion och kultur” finns avsnittet som behandlar judendomen. Under denna rubrik finns även hinduism, buddhism, islam samt kristendom. Judendomen presenteras på sidorna 260-271. Ett avsnitt som alltså är på 12

sidor. Bilderna tar ungefär fem sidor i anspråk av dessa tolv som judendomen presenteras på. Det finns tio stycken bilder varav nio är i form av fotografier. Den sista är en målning.

Religion 2005

Abrahamsson, Marianne, Lindgren, Joakim & Jonsson, Magnus (2005). *Religion. Grundbok*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur.

Läroboken är på 168 sidor. Judendomen börjar på sidan 34 och avslutas på sidan 45. Judendomen har alltså tolv sidor till sitt förfogande. Kapitlet innan judendomen är gamla testamentet och det återföljs av nya testamentet. Det finns tolv bilder varav sju är i form av fotografier. Tre är tecknade. En är en väggmålning och en är en målning från medeltiden. Bilderna tar cirka 2,5 sida i anspråk.

Presentation av: Riter och högtider

Religion och liv

Under en bild av en skara män och en pojke sittandes på en mans axlar vid klagomuren finns följande bildtext:

En glad släktfest i Jerusalem. Stenväggen till höger är vad som finns kvar av den gamla judiska tempelmuren. Pojken som bärs runt har just fyllt tretton år och firas för att han från och med nu betraktas som vuxen. I synagogan har han för första gången fått läsa Torahn, och han kallas nu bar mitsva, budets son.

Läsaren följer med hem till en judisk familj som firar Sabbat. Sabbaten beskrivs som veckans vilodag och inleds fredagskväll för att avslutas lördagskväll. Den är en glad del av veckan då man umgås med familj, släkt och vänner. Sabbaten firas för att Gud vilade på den sjunde dagen när han skapade världen och ”bibel säger att människan ska göra likadant”. Först tänds sabbatsljusen därefter läses en välsignelse på hebreiska och en bägare med vin skickas runt. Även en välsignelse över sabbatsbröden sker. ”Efter den högtidliga inledningen övergår måltiden till något som mera liknar en vanlig middag /.../”. Lite senare på kvällen läser familjen ur en bönbok och sjunger lovsånger på hebreiska. De ber och sjunger på hebreiska eftersom det är bibelns språk och det språk som idag talas i Israel. Under måltiden har pojkarna och männen en liten mössa som kallas kipa på sig. Eftersom sabbaten är en vilodag ska man undvika arbete. Enligt bibeln betyder det allt arbete. Vissa judar håller hårt på det medan andra, som familjen läsaren besöker, utför kökssysslor, pratar i telefon och kör bil under sabbaten.

Om påsken går det att läsa: ”Den judiska påsken firas till minne av uttåget ur Egypten.” vidare berättas att judarna inte firar den kristna påsken eller andra kristna högtider.

Religion

Här får läsaren ta del av olika högtider samt riter som omskärelsen och bar mitsva/bat mitsva. Stycket som behandlar omskärelsen är kort och återges därför i sin helhet.

När en judisk pojke är åtta dagar gammal sker omskärelsen. Då skär man bort förhuden på pojkens penis. Han får då också sitt hebreiska namn och blir upptagen i förbundet. En flicka får sitt namn i synagogan eller i hemmet första sabbaten.

Läsningen fortsätter under rubriken ”Bar mitsva och bat mitsva” där framförallt bar mitsva beskrivs. Bar mitsva betyder budets son och innebär att en pojke som fyller 13 år nu har samma ansvar som en vuxen judisk man och att han nu ska följa de lagar som finns. Vidare berättas det att han nu också får bära bönemantel, fästa böneremmar på hand och arm samt en dosa på överarmen och huvudet som innehåller text ur Tora. Avslutningsvis får läsaren veta

att det idag finns en motsvarighet för flickor i vissa församlingar. Hon blir då bat mitsva, budets dotter.

Läsaren får veta att sabbaten är det viktigaste tecknet på förbundet med Gud. En genomgång hur sabbaten rent praktiskt går till ges. Att den inleds i synagogan fredagskväll för att sedan fortsätta hemma. Först tänds två sabbatsljus och en välsignelse blir läst, detta gör modern. Därefter ber fadern en bön och välsignar sina barn. När detta är gjort inleds sabbatsmåltiden. På lördagen är det sabbatsgudstjänst och lördagskväll avslutas sabbaten. Sabbaten firas till minne av att Gud vilade på den sjunde dagen när han skapade jorden.

Vidare följer rubriken "Högtider" som är ett av de längsta styckena. Här nämns nyåret, försoningsdagen, påsken, veckofesten, purim, lövhyddohögtiden och chanuka. Först får läsaren veta att försoningsdagen är den största högtiden.

Det är en allvarlig helgdag, som tillbringas under bön och fasta. Då ska man göra upp med Gud och människor och be om förlåtelse för allt ont man gjort under året.

Det berättas att påsken, veckofesten och lövhyddofesten "från början var vallfartsfester, då man skulle vandra upp till templet i Jerusalem". "Påsken firas till minne av uttåget ur Egypten" och "Veckofesten firas till minne av att Mose fick lagen vid Sinai berg". Under lövhyddohögtiden byggs hyddor för att minnas hur folket bodde under vandrigen ur Egypten. Läsaren får även veta att purim är en glad fest och "firas till minne av att judarna räddades av drottning Ester under landsflykten i Persien". Chanuka firar judarna till minne av att de höll kvar tron på en enda Gud trots påtryckningar om att dyrka fler. Judarna tänder då den åttaarmade ljusstaken.

Religion 2005

Under rubriken "Högtider och helger" får läsaren ta del av omskärnelsen. Här återgivit i sin helhet.

Alla nyfödda judiska pojkar ska omskäras när de är åtta dagar gamla. Då opererar man bort förhuden från penis. För judiska pojkar och män betyder det att de har ett tecken på sin kropp, som visar att de tillhör det judiska folket och Guds förbund. Det spelar ingen roll om de är religiösa eller inte, tecknet finns där.

Därefter får läsaren ta del av bat mitsvah och bar mitsvah som betyder budets dotter och budets son. Flickorna och pojkarna får undervisning i Tora och som avslutning får pojkarna, och numera även flickorna, läsa ur Tora vid gudstjänst. Efter gudstjänsten firas det att flickorna och pojkarna har blivit vuxna och kan följa reglerna i Tora. Detta sker genom fest med familj och släkt och de som blivit bat mitsvah och bar mitsva får presenter. Vidare får läsaren ta del av bröllopet som "är livets höjdpunkt." Vigseln sker under ett fyrkantigt tyg som symboliserar tabernaklet och de fyra väderstrecken. Avslutningsvis krossar brudgummen "ett glas under höger fot för att påminna om att livet innehåller både glädje och sorg."

Efter detta möts läsaren av rubriken "Shabat-vilodagen". Där står att shabat börjar på fredagskvällen och varar till lördagskväll när tre stjärnor bli synliga på himlen.

Shabat, sabbaten, firas till minne av att Gud skapade världen på sex dagar. Den sjunde dagen vilade Gud. Därför ska ingen behöva arbeta på sabbaten, man ska vila och vara tillsammans.

Det firas genom att familjen tillsammans äter en sabbatsmåltid på fredagskvällen och går på veckans viktigaste gudstjänst lördag morgon.

Under en bild på en äldre kvinna och ett litet barn finns en bildtext som beskriver högtiden chanukka som firas under åtta dagar i december. "Då ger man varandra presenter och tänder ett nytt ljus varje dag. En nioarmad ljusstake används där det är plats för ett ljus i mitten som används till att tända övriga med."

Påskan kallas pesach, "en minnesfest för att Gud befriade folket från slaveriet i Egypten." Judarna äter då en måltid där maträtterna symboliserar olika händelser. "Det ojästa brödet visar på brödet som inte hann jäsa vid det hastiga uppbrottet från Egypten. En fruktröra symboliserar murbruket som slaverna blandade till Faraos byggnader." Här finns en bild på en man och pojke som äter en måltid med bildtexten: "Påskmåltiden firas hos en rabbinfamilj i USA." I en

faktaruta kan läsaren ta del av höstfesten och Försoningsdagen. Höstfesten kan kallas Sukkot eller Lövhuddofesten, det är en skördefest som firas för att Gud hade omsorg om sitt folk under ökenvandringen. Försoningsdagen (Jom Kippur) infaller tio dagar efter nyår. ”Jom kippur är årets viktigaste helg. Då samlas alla i synagogan och ber Gud om förlåtelse för fel man gjort under året. För att visa att man ångrar det som blivit fel fastar man, låter bli att äta på hela dagen.”

Purimfesten är en glad högtid som firas till minne av att Ester räddade folket ur fångenskapen i Persien/Iran. Judarna firar även förintelsens dag som ”*minne av alla de judar som dog i koncentrationslägren under andra världskriget*” och Israels självständighetsdag ”*till minne av att Israel blev en egen stat år 1948.*”

Analys av: Högtider och riter

Hos samtliga läroböcker får ”Högtider och riter” mest utrymme. Detta kan alltså ses som om läroboksförfattarna anser att det är den centrala kunskapen som elever bör ta del av när det gäller judendomen. Detta stämmer bra överens med uppfattning av att judendomen ofta framställs som en ”festernas religion” medan t.ex. islam får en prägel av ”plikternas religion” (Furenhed, 2000). Även om det är den del som tar mest utrymme i varje bok så skiljer sig mängden och informationen åt böckerna i mellan. Vad som kan observeras är att *Religion och liv* ger stort utrymme till sabbaten men däremot inte behandlar övriga högtider med undantag för att påsken nämns. Precis som Lgr-11 påvisar att undervisningen ska behandla framgår här centrala tankegångar bakom ritualen. Sabbaten beskrivs utförligt d.v.s. vad som sker samt ger förklaringar till varför handlingarna utförs. Den ger även en närhet då läsaren är med hemma hos en judisk familj och tar del av deras firande samt får svar på frågor som ställs till familjen. Det blir som Härenstam (1993) uttrycker det, mer nyanserat, när läsaren får ta del av religionen inifrån. Även Furenhed (2000) menar att möten med troende kan tona ner det främmande och istället lyfta fram människorna bakom så att det allmänmänskliga framträder (Furenhed, 2000). *Religion och Religion 2005* ger sabbaten ett betydligt mindre utrymme, däremot betonar de båda att det är det viktigaste förbundet med Gud. De två böckerna presenterar sju andra högtider var. I

Religion berättas det om varför högtiderna firas och som förklaring ges historiska händelser inom judendomen. I *Religion 2005* däremot ges alla inte någon bakgrund till varför de firas däremot får läsaren veta hur de firas. Försoningsdagen beskrivs som den viktigaste högtiden i de två ovan nämnda böckerna. Båda beskriver att man ska be om förlåtelse. Det uttrycks lite olika. Be om förlåtelse för allt ont man gjort och för de fel man gjort. Begreppen ont och fel kan tänkas uppfattas som betydligt olika. Ont kan få betydelsen elakt medans fel kan få betydelsen misstag. Hur ord uppfattas och vilken känslomässig aspekt de ger påverkar hur det som framställs uppfattas, i detta fall judendomen. Det som står i *Religion 2005*: ”För att visa att man ångrar det som blivit fel fastar man, låter bli att äta på hela dagen.” Kan uppfattas som ett straff av den som läser. Det blir en negativ bild som skapas.

I *Religion och liv* är påsken den enda högtid som nämns. Det skulle kunna tänkas att platsbrist är en anledning, men i stället väljer författarna att berätta att judar inte firar den kristna påsken eller andra kristna högtider. När detta ändå nämns hade författaren kunnat ge information om kristna och judiska högtiders samband. Detta görs inte. Precis som Härenstam (2000) menar att det som är främmande ofta är det som minns är det likadant med det som ”man känner till från sin egen värld”. Här skulle det kunna bli så att eleven med en kristen kulturell bakgrund framförallt minns att judar inte firar kristna högtider medans elever med annan bakgrund än den kristna kan ställa sig frågande till denna formulering. Vad som är intressant är att den nyare boken, *Religion 2005*, även nämner att judar firar Förintelsens dag och Israels självständighetsdag.

Det är två av böckerna som nämner omskärelsen, nämligen *Religion* och *Religion 2005*. *Religion* nämner inte syftet med omskärelsen, dvs. vad det är för förbund pojken blir upptagen i och varför han får ett hebreiskt namn. *Religion 2005* ger en förklaring om än kortfattad. I *Religion* och *Religion 2005* används olika begrepp när omskärelsen berörs t.ex. ”skära bort” och ”opereras bort”. Referenserna till orden skiljer sig antagligen åt och ”operera bort” förhuden framstår nog betydligt mer begripligt för eleverna än ”skära bort” förhuden. Framförallt *Religion*, som inte förklarar betydelsen av omskärelsen, ger bilden av att det är något som sker långt bort och som ”bara görs” för att det är så. Det blir en låg grad av igenkännande (Härenstam, 2000). Lgr – 11 syftar till att skapa en ”/.../ förståelse för sitt eget och andra människors sätt att tänka och leva.” Förståelsen för omskärelsen uteblir i helt *Religion*.

I *Religion* får läsaren under rubriken ”Bar mitsva och Bat mitsva” uppradat för sig vad en judisk pojke som blivit man nu kan bära i klädväg och att han nu får lov att sjunga ur Tora. Vad de speciella klädesplaggen betyder för judarna får läsaren inte veta. I *Religion och liv* återfinns informationen om Bar mitsva som en bildtext. På bilden syns böneremmarna på pojkens arm, dosan på huvudet och bönemanteln. Klädesplaggen varken nämns eller förklaras och resultatet kan bli att bilden uppfattas väldigt främmande med några män och pojkar med konstiga kläder, och kanske är det detta eleven sedan minns. Härenstam (2000) nämner i sin bok att ”det som förefaller mycket exotiskt och främmande” ofta fastnar, däremot fås ingen förståelse för det. Det kan även uppfattas som att religiösa (judar) har ett avvikande yttre (Furenehd, 2000) och alltid går klädda på det viset. Flickornas roll som Bat mitsva framträder väldigt olika. I *Religion och liv* nämns flickorna inte alls, i *Religion* finns två meningar som säger att: ”*En motsvarande ceremoni för flickor finns i en del församlingar, då flickan är tolv år gammal. Hon blir då bat mitsva, budets dotter.*” I *Religion 2005* är flickorna närvarande i hela texten och rubriken heter ”Bat mitsva och Bar mitsva”, d.v.s. flickornas benämning står alltså först. Detta kan ha att göra med att genusperspektivet har uppmärksammats mer de senare åren och den lärobok som ger flickorna mer plats är den senast publicerade.

Presentation av: Heliga rum och platser

Religion och liv

Under besöket som görs hos den judiska familjen berättar pappan att Israel betyder mycket för dem som judar. Även om de är en svensk familj så ”[...] känner vi att vi på något sätt hör hemma i Israel [...]”. Han visar två gamla krukor, en från Mose tid och en från kung Davids tid. ”David var ju den största kungen i Israels historia, och under hans tid var riket en stormakt. Därför påminner den här krukan om landet Israel och vad det betyder för oss.”

Under rubriken *synagogan* får läsaren veta att synagogan är en gudstjänstlokal. Här finns arken, ett vackert skåp, längst fram och den innehåller de fem moseböckerna. ”Den judiska

församlingens ledare och lärare kallas *rabbin*.” Det är han som lyfter fram bokrullen som sedan några av församlingens män läser högt ur under gudstjänsten. Rabbinen håller även en kort predikan och församlingen sjunger flera sånger. Läsaren får också veta att ”*I synagogan finns inte något kors eller altare.*” och ”*I synagogan finns inte någon präst.*” Hos familjen som besöks i boken berättar mamma Anne att familjen ”*försöker hålla på de viktigaste inom religionen. Dit hör t.ex. att gå till veckans stora gudstjänst i synagogan på lördagsmorgnarna.*”

Religion

På första sidan är där en bild från Jerusalem där klagomuren och klippsdomen syns. Bildtexten som tillhör är följande: ” Jerusalem – den heliga staden”. I den del av boken som tar upp historiska händelser får läsaren veta att Gud uppmanade Abraham att gå till Kannans land som Gud skulle ge honom och hans släkt. ”*Det (landet) kallades senare Palestina eller Israel.*” Folket utvandrade senare p.g.a. hungersnöd och blev fångar under flera hundra år tills Mose fick uppdraget av Gud av föra folket tillbaka till det utlovade landet. På 500-talet f.Kr. blev Jerusalems tempel förstört och folket råkade i fångenskap än en gång. I fångenskapen kunde de inte offra eftersom det bara fick ske i templet. ”*Därför byggde man särskilda hus som kallades synagogor. Där kunde man samlas för bön, läsning och studium av de heliga texterna [...].*”

Rubriken ”Templet och synagogan” inleds med historik om templet i Jerusalem. Där ges en repetition från ”historia” om att judarna spreds efter att templet förstörts och att de då byggde synagogor. Det beskrivs vidare vad en synagoga innehåller och vad judarna använder den till.

I alla synagogor finns flera viktiga föremål. De påminner om templet i Jerusalem. Längst fram finns *arken* eller Toraskåpet, där Torarullarna förvaras. Det motsvarar det allra heligaste rummet som fanns längst framme i templet. Där hängde ett draperi, som kallades förlåten. Också synagogan har ett *förhänge* framför arken, och ovanför brinner *den eviga lågan*.

Läsaren får också veta att det finns en åttaarmad ljusstake samt ett bönebord som ska påminna om offeraltaret i Jerusalems tempel. Rabbiner, ”*församlingens lärare och domare*”, och kantorn, ”*den som leder gudstjänsten*”, tjänstgör i synagogan. Det finns en bild tagen inuti en synagoga med tillhörande bildtext: ”Den stora synagogan i Stockholm”.

Religion 2005

”Jerusalem är en helig stad för såväl judar som muslimer och kristna.” Det finns en bild med en man som står med ansiktet mot en mur. Följande står bland annat att läsa i bildtexten: ”*Det enda som finns kvar av Jerusalems tempel är en vägg. Den kallas idag för klagomuren. Hit kommer judar från hela världen för att be.*”

Det finns en bild på synagogan, tagit inifrån, i Stockholm samt en närbild på arken i samma synagoga. Läsaren får veta att arken finns längst fram och är ”*ett vackert skåp där Torarullarna förvaras.*” Torarullarna innehåller de fem Moseböckerna. Läsaren får även veta att gudstjänsthus, synagogor, började byggas då judarna inte längre hade ett eget land och templet i Jerusalem blivit förstört. ”*Ett förföljt folk måste hålla ihop.*” Det blev en samlingsplats där man kunde studera eller bara umgås. Ledaren i synagogan kallas rabbin och han står för undervisningen i församlingen. Kantorn är den som sjunger texter eller böner under gudstjänsten, så kallad försångare, som församlingen härmar. Däremot kan vilken vuxen som helst leda gudstjänsten och läser då högt ur Tora. ”*I dag finns synagogor över hela världen liksom det finns kyrkor för kristna och moskéer för muslimer.*”

Analys av: Heliga rum och platser

Att Israel har en betydelse för judar tas upp i två av läroböckerna. I *Religion* ges en historisk tillbaka blick som låter läsaren veta att Gud gav landet Israel till judarna och att det är det *utlovade landet* (min kursivering). I *Religion och liv* berättar familjen som besöks att Israel är viktigt för dem som judar, däremot ges ingen tydlig förklaring till varför. Jerusalem nämns som helig och viktig i två av böckerna, *Religion och Religion 2005*. Varför Jerusalem är helig för judar framgår inte direkt i någon av böckerna. Ett centralt innehåll i Lgr -11 är just att få ta del av de centrala tankegångarna bakom heliga platser. Det enda som nämns i samband med Jerusalem är templet som funnits där. Det kan ge en bild av att templet är den enda orsaken till att Jerusalem är heligt för judar. *Religion och liv* nämner Jerusalem i bildtext taget över staden. Inget om stadens betydelse går där att läsa. För att få en mer nyanserad bild av vad Jerusalem

betyder kunde författaren ta med läsaren på en resa till Jerusalem sett ur en troendes perspektiv. Att få en känsla av att vara på plats och uppleva något bidrar till förståelse (Furenhed, 2000). *Religion 2005* nämner att Jerusalem är en delad stad med konflikter och att människorna som bor där längtar efter fred. Detta är ett aktuellt ämne och en möjlighet att diskutera religioners betydelse i såväl konflikter som i fredssträvan så som Lgr-11 anger som ett syfte med ämnet.

Synagogan beskrivs innehållsmässigt i alla läroböckerna och att det är judarnas gudstjänstlokal. Både *Religion* och *Religion 2005* ger information om att synagogor byggdes som en slags ersättning för templet. Lgr -11 vill att eleverna ska få möjlighet att utveckla sin förmåga att bl.a. ”analysera hur religioner påverkar och påverkas av förhållanden och skeenden i samhället.” Här ger böckerna möjlighet till diskussion om synagogernas uppförande och vad som kunde hänt om inte templet förstörts. *Religion* ger en mer utförlig redogörelse för de olika föremålen inne i synagogan och de sätts i relation till det forna templet i Jerusalem. Föremålen ges en innebörd. *Religion och liv* berättar att det inte finns kors, altare eller präst i synagogan. Här utgår författaren från kristendomen och att samtliga läsare har kristendomen som referensram. Det är osannolikt att det under kristendomen står något liknade, t.ex. att det i kyrkan inte finns några rabbiner eller en ark. Detta känns igen från *Högtider och riter* där samma lärobok berättade att judarna inte firar kristna högtider. Problemet är inte sanningshalten utan varför det har valts ut som viktig information. Det påvisar även att judendomen har en avvikelse sett till kristendomen. Något som Härenstam (2000) sett i läroböcker angående den tibetanska buddhismen. De elever med annan kulturell eller religiös bakgrund kan ha svårt att ta till sig dessa referensramar (Härenstam, 2000).

Presentation av: Leva som jude

Religion och liv

Under besöket hos den judiska familjen, berättar dottern Nina att hon lever som de flesta andra ungdomar i Sverige. Sabbatsmåltiden på fredagarna gör dock att hon inte kan tänka sig att umgås

med kompisarna just den kvällen i vecka. Vidare berättar mamman i familjen om att vissa judar följer alla regler för hur en jude ska leva och tro medan andra judar inte har någon religiös tro överhuvudtaget. De som är noga med reglerna *”äter inte griskött eller blodmat, håller reglerna för sabbaten, ber tre gånger om dagen, följer de olika judiska högtiderna, går ofta i synagogan osv.”* Mamma Anne berättar att familjen *”försöker hålla på de viktigaste inom religionen. Dit hör t.ex. att gå till veckans stora gudstjänst i synagogan på lördagsmorgnarna.”* Pappan nämner i samband med sabbatsmåltiden att judiska män under bön, måltid och i synagogan ska bära kipa. *”För oss är det en symbol, som skall påminna oss om att vi människor är små inför Gud, ett sätt att visa honom vördnad.”* Sist i avsnitten om judendomen går det att läsa några punkter som sammanfattar judendomen. Där står det:

Torah innehåller en lång rad regler för hur man skall leva. Dem ska en jude försöka följa. Många beskriver vad man får äta och inte äta och vad som är förbjudet att göra på sabbaten. Men viktigast av allt annat är att visa kärlek mot medmänniskorna och att älska Gud.

Religion

Hemma hos judar finns det ofta finns en speciell dosa på dörrkarmarna in till huset som innehåller texter ur Tora. Det finns även regler för mat. *”Att leva ett judiskt liv innebär också att man följer regler för den mat man äter.”* De regler som nämns är att vissa djur inte intas då *”de anses orena”*. Som jude äter man inte blodmat eller blandar kött och mjölkprodukter. Som jude säger man att maten *”ska vara kosher. Ordet betyder passande.”* Det finns de judar som är ortodoxa och följer alla bud och lagar. *”Andra följer inte alla bud och en del har även antagit seder och bruk som finns i det land man bor.”* Läsaren får veta att det finns judar i Sverige och att det också finns synagogor i de större städerna, där de flesta judar också bor.

Religion 2005

”Att vara jude är att tillhöra ett folk, Israels folk och en religion.” Judarna själv anses sig vara ett utvalt folk av Gud. ”Som jude räknas den som har en mamma av judisk släkt. Man kan förstås ingå i en judisk släkt utan att utöva den judiska religionen.”

Tora innehåller bland annat Lagen, regler som Gud gav folket, och studier av Tora är därför viktigt för en jude. Alla behöver inte tolka Lagen på samma sätt. ”När två rabbiner möts finns det alltid tre åsikter, säger att judiskt talesätt.” *Eftersom judarna spridits över hela världen har de anammat traditioner i sina nya hemländer.* ”På så sätt utvecklades olika judiska traditioner i olika delar av världen.”

Det finns avslutningsvis på två sidor ett ”porträtt” av Dan 13 år som är jude. Han presenteras kort i en faktaruta med namn, ålder, fritid, skola, familj och vad han vill bli. ”Dan beskriver sig själv som 75 procent svensk. De andra 25 procenten kommer från Dans pappa som är jude [...]” Han berättar om sin farmor och farfar som bor i Israel på en Kibbutz. Det läsaren får veta om kibbutzen är att den har stora fält med frukt och grönsaker och att alla arbetar tillsammans. Dan har varit där på besök vid två tillfällen och han trivs där. ”För mig är Israel inte krig och bombningar. Det är bara härligt väder.” *Men även om Israel är en viktig del i Dans liv, så är familjen inte religiösa judar. – Vi firar inte shabat, säger Dan. Familjen brukar fira svensk jul tillsammans med mammans släkt.* Vidare berättas om vad Dan gör på fritiden och att han spelar i ett rockband.

Analys av: Leva som jude

”Leva som jude” är den rubrik som minst material har fallit under i denna granskning. Denna observation är intressant då nya Lgr -11 syftar till ”/.../ förståelse för sitt eget och andra människors sätt att tänka och leva.” Samtliga tre läroböcker berättar att vissa judar följer alla regler och bud medans andra inte gör det. *Religion och liv* samt *Religion 2005* berättar även att det finns judar som inte har någon religiös tro alls. *Religion och liv* ger ingen närmre förklaring och det kan uppfattas konstigt. Är man jude så är man väl religiös? I *Religion 2005* förklarar begreppet jude bättre; ”Att vara jude är att tillhöra ett folk, Israels folk, och en religion” samt ”Som jude räknas den som har en mamma av judisk släkt. Man kan förstås ingå i en judisk släkt utan att utöva den judiska religionen.” Ordet jude får här en vidare bemärkelse än enbart en

religiöst utövande person. Vilket gör att en förståelse skapas för att det finns judar som inte har någon religiös tro. Det första citatet kan ge eleverna en förståelse för vad religioner kan betyda för exempelvis människors grupptillhörighet (Lgr -11). Läsaren får även veta att judar spridits över hela världen och anammat traditioner i sina hemländer.”*På så sätt utvecklades olika judiska traditioner /.../*) Två citat från Härenstam (1993) följer här.”*Islam är inte någon enhetlig företeelse.*” ”*Det rör sig här om mycket olikartade religiösa uttrycksformer och mycket olikartade kulturarv.*” Det samma gäller för judendomen, en religion som är spridd i stora delar av världen. *Religion* däremot beskriver det som att *en del judar* ”/.../ *antagit seder och bruk som finns i det land man bor.*” Detta kan uppfattas som om de flesta judar har ett eget levnadssätt som inte är anpassat till det samhälle de lever i. Detta skulle kunna förstärka den bild vissa elever har av att religiöst utövande personer är något exotiskt och avvikande (Furenhed, 2000)

För att göra en text levande är det bra om läsaren kan relatera till texten. En tanke som nämns i Furenhed (2000) är att låta elever möta troende i sin egen ålder. Detta gör *Religion 2005* ett försök till. De har gjort en intervju med Dan som är jude och svensk. Han lever av texten att döma ett alldeles vanligt liv som många skolungdomar kan känna igen sig i. Han går i skolan och drömmer om att bli rockstjärna. Många elever kan ha en bild av religiösa människor som annorlunda och att de ägnar större delen av sina dagar åt olika religiösa handlingar. Även föreställningen om att *de ser annorlunda ut* förekommer (Furenhed, 2000). Som ovan nämnt skulle eleverna kunna känna igen sig i Dan och därmed få en bild av att religiösa inte är avvikande. Det som boken faller på utifrån detta resonemang är att Dan är jude *men inte troende*. Här kunde det varit intressant att istället intervjuat en person som var troende, eftersom det trots allt är judendomen som behandlas. Många gånger kan barnen / ungdomarna som framställs i läromedel påskinas vara experter inom sin religion vilket istället för att skapa närhet istället förstärker det som kan uppfattas som annorlunda (Furenhed, 2000). I *Religion och liv* undviks detta då dottern i familjen påpekar att hennes liv inte skiljer sig från vännernas med undantag för sabbaten. Läsaren får också veta att just denna judiska familj inte håller på alla regler som finns utan de som *dem anser mest centrala*. För denna familj är det att hålla sabbaten och att gå i synagogan på lördagsmorgonen. Det visar att judar kan leva och uttrycka sin tro på olika sätt precis som Lgr -11 vill uppmärksamma elever på. Vad som nämns i *Religion* är reglerna för mat som har ett förhållandevis stort utrymme men är mer av informativt slag än beskrivande. Här möter vi åter igen ett begrepp som kan tolkas väldigt olika, nämligen att djuren de inte äter är

orena. Betyder det är djuren är *skitiga* eller att de är *omoraliska*. Precis som Härenstam (2000) möter bilden av att den tibetanska buddhismen går ut på att veva en bönekvarn och anser att detta kan uppfattas som ett mekaniskt utövande så får läsaren här veta att små doser ofta sitter på dörrkarmarna i judiska hem.

Både *Religion 2005* och *Religion och liv* ger en mer nyanserad bild. Att det finns olika sätt att utöva sin judiska tro på och att den är individuell.

Diskussion

Först vill jag återigen presentera mina frågeställningar så att de finns nära till hands. De kommer inte att besvaras en efter en eller delas upp utan diskussionen förs i en löpande text.

1. Vad presenteras i de tre granskade läromedlen utifrån de tre rubrikerna Högtider och riter, Heliga rum och platser samt Leva som jude?
2. Vad finns det för likheter och skillnader i framställningen av judendomen i de valda granskade läromedlen utifrån ovan nämnda rubriker?
3. Finns det något i de granskade läroböckerna som går att relatera till syftet med religionskunskapen och de centrala målen för årskurs 4-6 i Lgr-11? Vad finns med i läroböckerna och vad utelämnas med utgångspunkt i Lgr -11?

Det finns stora likheter i framställningen av judendomen i de tre granskade

läroböckerna. Trots att det skiljer nästan tjugo år från när den första publicerades till den sista är fakta som valts ut nästan den samma. Nyanserna och ordvalen i det som presenteras har

förändrats men enligt mig i låg grad. Upplägget i böckerna anser jag även är likartat. Detta kan säkert ha att göra med det som tidigare nämnts att en genre ofta utgår ifrån tidigare material när det gäller upplägget. Det förvånade mig lite att de är så pass lika till utformning och innehåll då både samhälle, kursplaner, läroplan och synen på kunskap har förändrats under de år som gått mellan produktionerna av böckerna. Jag börjar tänka att äldre läroböcker nog påverkar mer än vad som är skäligt vid produktion av nya. Med tanke på att det finns så stora likheter i de granskade läroböckerna väcks frågan hos mig om hur väsentligt det är med nyinköpt material. Ofta har debatten om att läroböcker är omoderna förts och att de ej tillgodoser elevernas behov och intresse just på grund av årgång. Även vilket område som ges mest utrymme är detsamma i läroböckerna, nämligen det jag valt att kalla "Högtider och riter". Det kunde vara intressant att se hur andra religioner framställer detta område och om det får lika mycket utrymme som i judendommen.

När det gäller förklaringar till varför något sker, utförs eller firas både utelämnas det, och förklaras, i samtliga böcker. Vid flera tillfällen är det enbart fakta som presenteras. Det kan ha att göra med att undervisningen ska vara objektiv, alltså neutral. Detta kan göra att läroboksförfattarna enbart håller sig till fakta för att inte riskera att bryta objektiviteten. Problemet som uppstår är det blir svårt att ge rättvisa till trons insida (Härenstam, 1993). Förståelsen, förtroendet och färdigheten blir därmed lidande. Almén (2000) menar att *lära om* en religion innebär att det som presenteras blir distanserat, exotiskt och främmande, medan att *lära av* en religion gör att egna tankar och värderingar utmanas, kompletteras eller belyses. Att *lära av* en religion förutsätter dock att man först behöver *lära om* en religion och samspelet är viktigt. Att få förståelse för något behöver inte betyda det samma som att sympatisera med det. Här har läraren en viktig roll att ge eleverna en förståelse utan att för den sakens skull gå emot de värderingar som kursplanen förespråkar (Almén, 2000).

Det krävs av en lärobok att texten som presenteras är sammanhängande och förklarande. Att enbart presentera en mängd fakta som inte får någon förklaring gör texten svårbegriplig. (Selander, 1988). I Almén (2000) belyses betydelsen berättelser har för barn. Även om de hittar olika poänger i berättelsen eller relaterar till den på olika sätt brukar de flesta hitta något att ta till sig. Samma sak är det inte med de texter som är mer teoretiska och enbart presenterar fakta. Dessa texter intresserar mestadels bara barn som är intellektuellt begåvade (Almén, 2000). Även i Englund (2006) möter vi detta resonemang hos en journalist som intervjuas. Journalisten menar

att barn lättare begriper och tar till sig en text om den är i berättande form, gärna som intervju med levande människor bakom. Denna berättande form finns det lite av i de tre läroböckerna. Jag har hittat inslag av det i två av böckerna. Avsnittet i *Religion och liv* som behandlar sabbaten där läsaren hälsa på hemma hos en judisk familj och *Religion 2005* avslutar med ett porträtt som hade kunnat bli en bra inblick i en religiös judes liv. Tyvärr, i min mening, så valde författarna en judisk pojke utan någon religiös tro. Jag tror att detta porträtt kan tilltala många av eleverna att läsa. Det är roligt och lite spännande att läsa om någon i sin egen ålder och dennes liv. Som tidigare nämnt möjliggör detta för eleven att i större utsträckning ta till sig det som texten vill förmedla. Vilket jag anser är viktigt. Att få möta en text som är i berättande form kan nog i större utsträckning leda till diskussioner som i sin tur kan bidra till nya infallsvinklar och ny kunskap. Dessutom är det roligare att ta del av någons liv än av staplad fakta. Även om historien och personerna skulle vara fiktiva så tror jag det är mer spännande att läsa.

Livsfrågorna lyser med sin frånvaro i de texter som granskas. Kommande läroplan har som en central tanke att:

Hur olika livsfrågor, till exempel synen på kärlek och vad som händer efter döden, skildras i religioner och andra livsåskådningar.

Det finns ingenting som inbjuder till diskussion om kärleken eller döden eller ensamhet. Däremot tas judarnas gemenskap upp. Att de varit ett förföljt folk och därför har fått hålla ihop. Även att de är ett utvalt folk och har ett förbund med Gud. Något som ju knyter dem samman som grupp. Att tillhöra en grupp är viktigt för eleverna och för den egna identiteten. Detta skulle kunna väcka några tankar hos elever. Livsfrågor är något som elever efterfrågar i undervisningen och har gjort redan sedan 70-talet då det gjordes undersökningar om vad elever ansåg viktigt i sin religionsundervisning (Almén, 2000).

Genom undervisningen ska eleverna bli uppmärksamma på hur människor inom olika religiösa traditioner lever med, och uttrycker, sin religion och tro på olika sätt. (Lgr-11)

Detta anser jag att läroböckerna i låg grad lever upp till. För att få denna förståelse krävs det att som elev få, som Härenstam (1993) uttrycker det, inifrån perspektiv. Det är för lite berättelser

och det som framförs om judendomen skulle behöva bli mer levande. Nu är min förhoppning att läroboken inte står för hela undervisningen men det hade varit bra om den inbjöd till att levandegöra och skapa förståelse för andra människor, deras kultur och religiösa traditioner.

Även om det är många likheter är det av vikt att lärarna i skolan kritiskt granskar de läroböcker som används. Likheterna som jag funnit i böckerna är inte alla av godo. Kanske ska det till fortbildning inom detta område eller att det avsetts speciellt tid till detta för diskussioner inför varje termin. Kan vi använda oss av denna lärobok eller är det dags att hitta nytt material. Vad ska lärarna då utgå ifrån när de värderar om en lärobok bör användas eller inte? Att utgå ifrån läroplanen och kursplanen är ju ett sätt att angripa problemet på, men även det är svårt då det är många värderingar som ska tas hänsyn till. Att bara gå efter årtal på läroboken är, i alla fall vad denna studie påvisar, inte heller ett självklart alternativ.

Det skulle vara intressant att se hur kritiskt pedagogerna granskar de läroböcker som används inom religionskunskapen. För att utveckla just denna studie skulle pedagoger kunna få ge sin bild av vad dem tycker är centralt att förmedla inom judendomen och hur de uppfattar de granskade läroböckernas innehåll. Vad ser de för brister, vad anser de är positivt med böckerna och skulle de tänka sig att använda dem i sin undervisning. Ett annat sätt att ta studien vidare är att vända sig till de pedagoger som faktiskt använder sig av de granskade läroböckerna och se hur dem ställer sig till innehållet. Fungerar boken i deras undervisning, hur uppfattar dem elevernas inställning till böckerna och kompletterar de sin undervisning med annat material och/eller källor. En annan infallsvinkel är hur eleverna uppfattar det som står i en lärobok. Tar dem det som sanningen med stort S eller är de källkritiska? Det skulle vara intressant att låta elever ta del av det material som granskats och se hur de uppfattar innehållet i läroböckerna.

Även om studien som är gjord här är av kvalitativt slag och inga generella slutsatser kan dras så anser jag att den tyder på vikten av att som lärare vara kritisk till de läroböcker som finns att tillgå. Det skulle kunna vara så att det resultat som syns här är specifikt för just dessa tre läroböcker därför hade det varit intressant att granska ännu fler läroböcker som är producerade under samma årtionde som i denna studie. Finns samma tendenser där? Eftersom en ny läroplan nu träder i kraft kan det också vara intressant att se hur läroböckerna som produceras inom snart framtid ser ut innehållsmässigt som formmässigt. Det finns såväl likheter som skillnader men det viktigaste som framkom enligt mig är att samtliga böcker ger en distanserad bild av judendomen. Mer närhet och berättande form är något jag skulle vilja se mer av.

Källförteckning

Abrahamsson, Marianne, Lindgren, Joakim & Jonsson, Magnus (2005). *Religion. Grundbok*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur

Almén, Edgar (2000). Frestelser och vägmärken för undervisningen om kristendomen. *Livstolkning och värdegrund : att undervisa om religion, livsfrågor och etik*.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Bedömningsexempel Religionskunskap skolår 9 / Kurs A. Skolverket 2004.

Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/content/1/c4/19/81/religionskunskap.pdf>

Hämtad: 2011-04-19

Berg, Leif (1986). *Religion och liv: [mellanstadiet]. Årskurs 4-6, Stadiebok*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Eggehorn, Ylva, Weber, Carl-Eric & Westergren, Berit (1993). *Religion: [mellanstadiet]. [Stadiebook]*. 1. uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell

Englund, Boel (2006). *Vad har vi lärt oss om läromedel? [Elektronisk resurs] : en översikt över nyare forskning: underlagsrapport till Läromedelsprojektet.* [Stockholm: Skolverket]

Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1640>

Hämtad 2011-05-20

Furenhed, Ragnar (2000). *Undervisning och förståelse - exemplet religionskunskap. Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik.*

Hellspong, Lennart (2001). *Metoder för brukstextanalys.* Lund: Studentlitteratur

Härenstam, Kjell (1993). *Skolboks-islam: analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap.* Diss. Göteborg: Univ.

Härenstam, Kjell (2000). *Kan du höra vindhästen?: religionsdidaktik - om konsten att välja kunskap.* Lund: Studentlitteratur

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. (2011). Stockholm: Skolverket
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2575>

Lärobok om läroböcker. (1988). Stockholm: Läromedelsförfattarnas förening

Melin, Lars & Lange, Sven (2000). *Att analysera text: stilanalys med exempel.* 3., [omarb. och rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Olivestam, Carl Eber (2006). *Religionsdidaktik: om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen.* 1. uppl. Stockholm: Liber

Selander, Staffan (1988). *Lärobokskunskap: pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985.* Lund: Studentlitteratur

Ständigt. Alltid: [skolans värdegrund]: [kommentar till läroplanen]. (1999). Stockholm: Statens skolverk

Sverige. Skolöverstyrelsen. (1980-1986). *Läroplan för grundskolan: Lgr 80.* Stockholm: Liber
Läromedel/Utbildningsförlaget